

L'alienista - Machado de Assis

Si la literatura és el conjunt de llibres que ens agrada rellegir malgrat que són impossibles d'oblidar, *L'alienista* en forma part més enllà de tot dubte raonable. No és una opinió personal: aquest conte llarg, publicat per entregues al periòdic *A Estação* de Rio de Janeiro l'any 1882 i continuament reeditat des de llavors, tendeix a instal·lar-se en la memòria de totes les persones que el llegeixen i a suggerir relectures apassionades i repetidament satisfactòries.

Els comentaristes professionals tendeixen a subratllar l'actualitat i la universalitat de *L'alienista*. Repassem-ne el plantejament. En un primer moment, el científic Simão Bacamarte decideix realitzar un estudi de les patologies cerebrals. Per aconseguir treballar en les condicions idònies, tanca els bojos en una institució creada per ell mateix. L'estudi minuciós dels casos concrets el porta a replantejar les fronteres entre salut mental i psicopatologia, fet que tindrà unes conseqüències que Machado de Assis desplega amb concisa contundència.

Una de les qualitats de *L'alienista* és que es pot llegir com una al·legoria que admet tants interpretacions com lectors. La densa xarxa d'espionatge i el consens produït per la por recorden instantàniament l'època de la Inquisició; el període que Machado de Assis bateja amb el nom de Terror porta a la memòria la perillosa incorruptibilitat de Robespierre; les revoltes populars es converteixen en paròdies de la història del Brasil. Altres lectors hi poden trobar reflectits debats com el del control del poder, el risc del visionari, l'elogi de la diferència i un tractament de la bogeria que prefigura Michel Foucault i l'antipsiquiatria italiana. Personalment, *L'alienista* em suggereix dos advertiments complementaris. Un, contra la supèrbia de la ciència, concretament contra el corrent positivista, excoient i homogeneïtzador, que es creu capacitat per traçar fronteres entre el que és normal i el que no ho és, i que té per llei no qüestionar mai les seves pròpies bases. L'altre advertiment es dirigeix contra la submissió dels llecs a les trampes que els paren els especialistes.

El doctor Bacamarte no actua per caritat, sinó per motius científics. El seu comportament públic és el propi d'un «home de ciència, i només de ciència». Aquest és el motiu de la veneració amb què el poble rep els seus experiments, però també és el motiu de la deshumanització de l'alienista, i per extensió, de les conseqüències catastròfiques que tindran les seves recerques. Per tot plegat, *L'alienista* resulta altament recomanable a tots els estudiants que tracten amb material fràgil: metges i psiquiats, sobretot.

No tots els lectors, però, entenen el llibre de la mateixa manera. Després de llegir com el doctor Bacamarte divideix els bojos segons les categories dels modestos, els tolerants, els verídics, els senzills, els lleials, els magnànims, els sagaços, etc., ens podem sentir inclinats a pensar que l'afany classificatori és un dels deliris més visibles de l'alienista. Això no obstant, el pròleg de l'edició castellana editada per Tusquets

l'any 1974 comença amb les paraules següents: «El primer aspecte que ha de ser enfocat, abans que res, és el de la classificació de l'obra». El passatge que per a un lector és una crítica implacable als excessos taxonòmics passa desapercebut a un altre.

L'humor amb què Machado de Assis, lector contumaç del *Quixot*, replanteja l'espinesa qüestió de la bogeria recorda instantàniament la ironia cervantina. Si la figura del doctor orat sembla deutora de l'Ingenioso Hidalgo, el contrapunt de l'apotecari (la simplicitat que toca de peus a terra) sembla paral·lel a Sancho Panza. El narrador que utilitza Machado de Assis és pretesament objectiu, ja que parteix de cròniques anteriors, però considera el doctor Bacamarte amb un respecte que el lector no pot de cap manera compartir. De la distància entre el punt de vista amb què es presenten els fets i el punt de vista amb què els jutja el lector en sorgeix una peculiar ironia que és una de les troballes del llibre. El recurs actua exactament a la inversa que al llibre *Huckleberry Finn*, on el protagonista pretén passar per més malvat del que el lector el considera. Si en aquest cas el resultat de l'operació és un flux de simpatia cap a Huck, a *L'alienista*, l'efecte és còmic però també amenaçador: el món és ple de perillous doctors (o bé: sacerdots, polítics) venerats pels innocents.